

بازشناسی ویژگی‌ها و نقش جمهوری اسلامی ایران در راهبرد کلان وحدت و همگرایی امت مسلمان

نیره قوی*
محمدعلی امیرلو**

چکیده

سؤال اصلی پژوهش این است که نقش جمهوری اسلامی ایران در ایجاد وحدت و همگرایی مسلمانان، با توجه به ویژگی‌ها و ظرفیت‌ها (مادی و معنوی) چیست؟ بر این اساس، این پژوهش ویژگی‌ها، نقش و اقدامات اعمالی و اعلامی جمهوری اسلامی ایران را در ایجاد وحدت و همگرایی مسلمانان با روش توصیفی - تحلیلی^۱ بازشناسی خواهد کرد و به ضرورت، مروری هم بر ظرفیت‌های مسلمان که می‌تواند زمینه‌ساز وحدت و همگرایی مسلمان باشد و همچنین بر موانع وحدت خواهد داشت.

واژگان کلیدی

نقش جمهوری اسلامی ایران، همگرایی مسلمانان، وحدت مسلمین، امت مسلمان.

مقدمه

در سه دهه گذشته ایران اسلامی تلاش کرده تا با بهره‌گیری از توان و ظرفیت‌های خود در زمینه شکل‌دهی روابط با دیگر کشورها، خصوصاً ایجاد همگرایی و وحدت بین مسلمان با ایجاد روابط علمی - فرهنگی، سیاسی - اجتماعی و اقتصادی نقش مؤثری را ایفا کند. مهم‌ترین این نقش‌ها اتخاذ سیاست‌های راهبردی از جمله، منادی وحدت و ایجاد همگرایی در بین مسلمانان، با ایفای نقش‌های هدایتی - حمایتی (مادی، معنوی، فکری و نظامی)

ghavi@staff.nahad.ir

chocho_201270@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۲۵

I. Analytical- Descriptive.

*. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی.

**دانشجوی کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق دانشگاه اصول الدین قم.

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۸

با تلاش مضاعف در برهه‌های حساس و سرنوشت‌ساز علی‌الخصوص در اوج‌گیری جنبش‌های اسلامی مانند بیداری اسلامی بوده است.

خطمشی جمهوری اسلامی ایران در موضوع وحدت بر مبنای اصول و مبانی اسلام، فرامین و رهنمودهای رهبران نظام و قوانین مصوب نظام همواره این گونه بوده است که در نظر با نگاهی حداکثری به تأثیر و اهمیت وحدت و همگرایی و در صحنه عمل، تلاش کرده زمینه‌ساز بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های مختلف مسلمانان، سرمایه‌های انسانی، مؤلفه‌های فرهنگی و اصول مشترک عقیدتی، ذخائر و منابع عظیم و موقعیت ژئوپلیتیک و ... در راستای همگرایی باشد. بر این مینا تلاش کرده است به عنوان کارگزار تأثیرگذار در جهان اسلام در راستای ایفای نقش‌های مختلف، خصوصاً نقش هدایتی - حمایتی برای مسلمانان عمل کند که در این مقاله این نقش را با توجه به ویژگی‌ها با روش توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

یک. مفهوم شناسی

۱. همگرایی مسلمانان

مفهوم مورد نظر در همگرایی مسلمانان این است که گروهی یا جمعی با حفظ عقاید قطعی و مسلم خود در دستیابی به اهداف، در برابر دشمنان مشترک، موضع واحدی داشته باشند. این بدان معنا نیست که از گفتگوی مبنایی و علمی خالی از تعصبات برای نیل به حقیقت باید پرهیز شود، بلکه ایجاد نوعی همگونی میان منافع و اهداف کسانی است که دارای مشترکاتی مانند ایمان به خدا، پیامبر و قرآن واحد هستند. در واقع این گروه با اتخاذ موضع واحد به دنبال دستیابی به اهداف کلان و راهبردی جماعت خود هستند. نکته مهم در خصوص موضوع این است که:

اتحاد اسلامی که در صد سال اخیر میان علما و فضلاء مؤمن و روشن فکر اسلامی مطرح است، این نیست که فرقه‌های اسلامی به خاطر اتحاد اسلامی، از اصول اعتقادی و یا غیر اعتقادی خود صرف نظر کنند و به اصطلاح، مشترکات همه فرق را بگیرند و مختصات همه را کنار بگذارند؛ چه، این کار نه منطقی است و نه عملی. آنچه آن بزرگان در نظر داشتند، این بود که فرقه‌های اسلامی در عین اختلافاتی که در کلام و فقه و غیره با هم دارند، به واسطه مشترکات بیشتری که در میان آنها هست، می‌توانند در مقابل دشمنان خطرناک دست برادری بدهند و جبهه واحدی تشکیل دهند. بزرگان هرگز درصدد طرح وحدت مذهبی تحت عنوان وحدت اسلامی - که هیچ گاه عملی نیست - نبودند. (مطهری، ۱۳۸۷: ۱۵)

۲. وحدت مسلمین

در منظومه فکری امام خمینی، مبتنی بر آثار و سخنرانی‌ها ایشان، وحدت به عنوان یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های راهبردی موضوعیت دارد. امام از مفهوم وحدت مسلمین اعم از شیعه و سنی، وحدت دینی و نه

وحدت مذهبی را اراده نموده‌اند. در عمل نیز در عین مردود ندانستن امکان وجود اختلاف اعتقادی، فقهی، کلامی و ... وحدت مسلمانان را با این معنا و با اعتصام به پرچم توحید و بسیاری از اشتراکات میان مذاهب اسلامی، در برابر مشرکان ضروری و راهبردی اساسی برای دستیابی به اهداف می‌دانند. امام تأکیدات زیادی را به مردم مسلمان در ضرورت و اهمیت وحدت داشته‌اند و می‌فرمایند:

اگر اینها [مسلمانان] با هم مجتمع باشند، حکومت بزرگی خواهند بود. هر کدام در محل خودشان حکومت بر محل خودشان و همه با هم زیر بیرق اسلام باشند. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۴ / ۱۱۸)

۳. امت مسلمان

این پدیده با مفهوم ملت، که پدیده‌ای درون‌مرزی است و پیامد قرارداد و ستفالی (دولت - ملت) است تفاوت دارد. ملت، اغلب حاصل پیوند عوامل جغرافیایی، محیطی و سرزمینی است اما امت، به عنوان یک واحد کلان متشکل از فروع مختلف همچون قبایل و طوایف، ملت‌ها، اقوام و نژادهای مختلف و یا اقلیتی در یک کشور است که ناشی از عوامل فرهنگی و عقیدتی از جمله دین است. در واقع، در بین یک امت مهم‌ترین عامل پیوند، عامل فرهنگی عقیدتی و دینی است که موجب همگرایی، وفاق و وحدت ملت‌ها، قبایل، نژادها و گروه‌های مختلف اجتماعی می‌شود و می‌توان گفت امت، علی‌رغم کلیت، می‌تواند واجد فروع اجتماعی خرد نامبرده حتی ملت‌های مختلف باشد. بنابراین امت اسلام متشکل از تمامی مسلمانان شیعه و سنی جهان در تمامی کشورها صرف نظر از ملیت، نژاد، رنگ، زبان و ... است.

دو. پیش‌فرض‌های تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر وحدت و همگرایی مسلمانان

۱. اهمیت یافتن دین اسلام در مبارزه علیه ظلم و سلطه

مهم‌ترین ثمره انقلاب اسلامی، احیای ارزش‌های اسلامی، خصوصاً ایجاد تحول در نگرش به اسلام در مبارزه علیه ظلم و سلطه با ظرفیت‌های نهان و پیدای آن است. برای نمونه، قبل از انقلاب ایران گروه‌های مقاومت در جهان اسلام در مبارزه به ایدئولوژی ناسیونالیستی و یا چپ اعتقاد داشتند، اما بعد از انقلاب ایران مبارزه با تجاوزگران با باور به ایدئولوژی اسلام و جریانات اسلامی اوج گرفت (علوی و همکاران، ۱۳۷۹، ۱۱۸ - ۱۱۴) نتیجه این‌گونه نگرش، موجب حیات‌بخشی به اسلام در مبارزه علیه ظلم و سلطه است که می‌تواند محور وحدت و همگرایی مسلمانان اعم از شیعه و سنی باشد

ایجاد چرخش در مؤلفه‌های همبستگی

توجه به همبستگی ایدئولوژیکی، فرهنگی و تاریخی از مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار در مناسبات کشورهای منطقه است که اساسی‌ترین زیرساخت تأثیرگذاری جمهوری اسلامی و از سوی دیگر تأثیرپذیری در همگرایی مسلمانان است؛ برخلاف قبل از انقلاب که اندیشه ناسیونالیسم عربی عامل همبستگی بین بسیاری از مسلمانان بود.

۳. علائم افول نظام سلطه

از جمله بازتاب‌های انقلاب اسلامی در جهان اسلام، اوج‌گیری جنبش‌های اسلامی است که نتیجه آن نشانگر افول سلطه غرب، علی‌الخصوص در منطقه است. غرب به سرکردگی امریکا «در این مرحله علی‌رغم بی‌ثباتی و شکست سیاست‌های خود، به دلیل حفظ منافع کلان خود اقدام به ایجاد انقلاب‌های ناتمام یا نارس‌سازی جنبش انقلابی با هدف جلوگیری از بسیج نیروها تحت رهبری نیروهای اسلامی و تحول جنبش‌ها به انقلاب‌های کامل و تام کرده است. (کچوئیان، ۱۳۹۱: ۲۲۷) اقدامات امریکا از جمله ۱. از دست دادن دست‌نشانده‌های خود در منطقه ۲. مجبور شدن به تغییر سیاست‌های خارجی در مقابل اروپا و ژاپن ۳. از دست دادن منابع انرژی در منطقه با ترک عراق و درگیری‌های بحرین و صرف نظر از مناطق حساس نظامی مانند ناوگان پنجم بحرین ۴. مؤثر نبودن سیاست تحریم و قطع خرید نفت از ایران ۵. خروج از عراق و خروج از افغانستان ۶. ایجاد مانع برای اوج‌گیری بیداری اسلامی که هر روز رو به گسترش است نشانگر افول سلطه غرب است. بی‌تردید بخش اعظم چالش‌های پیش رو غرب حاصل پیروزی انقلاب اسلامی است که حاکی از کاهش اقتدار و در نتیجه تبلور افول نفوذ امریکا و غرب در منطقه بوده است.

سه. ویژگی‌های زمینه‌ساز جمهوری اسلامی ایران در وحدت و همگرایی مسلمانان

بدون تردید انقلاب اسلامی ایران به دلیل ابتنا بر اسلام، واجد ویژگی‌هایی است که دستیابی به اهداف آن در بلندمدت قابل تحقق است. از جمله مهم‌ترین اهداف بلندمدت انقلاب اسلامی ایران، ایجاد همگرایی و وحدت مسلمانان در راستای تحقق نظام جهانی اسلام است. امام خمینی، چهار مؤلفه مکتب اسلام، وحدت مردم، شرایط جهانی (عرصه بین‌الملل و منطقه) و رهبری هدایت‌گرانه را عوامل اصلی تغییر نظام‌های فعلی به سوی نظام جهانی اسلام می‌دانند. در این خصوص به دلیل ناامیدی از دولت‌ها، بیداری مردم مسلمان را عامل تحولات و دستیابی به اهداف می‌دانند و می‌فرمایند:

من امیدوارم که همه ملت‌های اسلام، بیدار بشوند و همه با هم بشوند. یک دولت بزرگ اسلامی، یک دولت زیرپرچم لاله‌الله تشکیل بدهند و این دولت بر همه دنیا غلبه بکند. ما سال‌های طولانی است که دنبال این هستیم که مسلمین را با هم، همقدم و همکلام و مجتمع کنیم. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۳ / ۱۶۳)

بر این مبنا اصل یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همه مسلمانان جهان را تحت عنوان «امت مسلمان» نام می‌برد و اصل ۱۵۲ نیز حمایت و دفاع از حقوق همه مسلمانان در جهان که از عوامل مهم و مؤثر در ایجاد وحدت دینی و همگرایی در برابر قدرت‌های سلطه‌گر است را از جمله وظایف مسئولان در راستای وحدت و همگرایی مسلمانان قرار داده تا اقدامات خود را بر زمینه‌سازی، ایجاد همگرایی و وحدت دینی جهان اسلام و کم کردن شکاف‌های موجود با سیاست‌های اعلامی و اعمالی قرار دهند. مهم‌ترین ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران که زمینه‌ساز وحدت و همگرایی است، عبارتند از:

۱. پیشرو در بیداری و وحدت مسلمانان

سید جمال‌الدین اسدآبادی در میان اصلاح‌گرانی مانند عبده، کواکبی، اقبال و ... بین مسلمانان شیعه و سنی به عنوان پیشرو در بیدارسازی و منادی وحدت امت مسلمان است. او مزمن‌ترین درد جامعه اسلامی را استبداد داخلی و استعمار خارجی می‌دانست که باید با اتحاد شیعه و سنی و همبستگی دین و سیاست از میان برداشته شود. منظور سید از اتحاد، اتحاد مذهبی که امری غیر عملی است، نبوده؛ بلکه منظور وی اتحاد جبهه‌ای و سیاسی بود، یعنی تشکیل صف واحد در مقابل دشمن، قومیت‌پرستی، ملیت‌پرستی، سیاست تشدید نزاع‌های مذهبی و قطعه قطعه کردن سرزمین اسلامی کوچک و قهراً رقیب. (مطهری، ۱۳۸۴: ۳۶ - ۱۶)

همچنین آیت‌الله بروجردی از جمله شخصیت‌هایی است که برای تقویت وحدت و همگرایی با همراهی برخی از بزرگان مذاهب اسلامی و بزرگانی چون آیت‌الله محمدحسین آل کاشف الغطاء، عبدالحسین شرف‌الدین، مفتی اهل سنت عبدالمجید سلیم، شیخ حسن البناء مؤسس و رهبر اخوان المسلمین، شیخ محمود شلتوت به تأسیس دارالتقرب اسلامی همت گماشتند.

۲. ظرفیت‌های قانونی حمایت از امت مسلمان

امروز بالاترین سند و قانون الزام‌آور در هر کشور قانون اساسی آن کشور است. در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، گسترش روابط با دیگر جنبش‌های اسلامی با هدف، تشکیل امت واحد اسلامی مورد توجه قرار گرفته و در اصل سوم بند ۱۶ قانون اساسی آمده «تنظیم سیاست خارجی کشور براساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان است».

همچنین طبق اصل یازدهم و ۱۵۲ و ۱۵۴، دولت موظف است سیاست کلی خود را بر پایه اتحاد ملل اسلامی قرار دهد و کوشش پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد. اصول نامبرده در سیاست خارجی ایران متضمن دفاع از حقانیت ملل تحت ظلم و مستضعف می‌باشد و جهت‌دهی و حمایت از مبارزات حق‌طلبانه در سیاست خارجی ایران بر اساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری و دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز با دول غیر محارب مسلمان است. نتیجه اینکه قانون الزام بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌ها و امکانات برای همگرایی و وحدت امت اسلامی را بیان کرده است.

۳. استراتژی صدور و نشر انقلاب

امام، صدور انقلاب را به عنوان یک استراتژی به منظور بیداری مسلمانان و گسترش اندیشه‌های اسلام موضوعیت بخشیده و فرمودند:

ما انقلابمان را به تمام جهان صادر می‌کنیم. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۱ / ۲۶۶)

اینکه می‌گوییم باید انقلاب ما به همه جا صادر شود، این معنی غلط را از آن برداشت نکنید که ما می‌خواهیم کشورگشایی کنیم. معنی صدور انقلاب ما این است که همه ملت‌ها بیدار و دولت‌ها بیدار بشوند و خودشان را از این گرفتاری‌هایی که دارند برهانند. (همان: ۱۳ / ۱۲۷)

انقلاب ایران با جوهره و ماهیت فراملی در راستای تحقق استراتژی بلندمدت صدور و نشر انقلاب در جهان اسلام است. در این مسیر به دلیل هویت و اهداف مشترک با بیش از یک میلیارد مسلمان در کشورهای مختلف تاکنون توانسته با پیشگامی، اقدامات مؤثر و متناسب با اهداف خود از جمله همگرایی امت مسلمان را داشته باشد.

۴. به چالش کشاندن نظام سلطه در خاورمیانه

ایران به عنوان کشوری با ظرفیت‌های مادی و معنوی، دارای جایگاه ممتاز در منطقه است که بسیاری از محاسبات غرب و خصوصاً آمریکا را به اعتراف تحلیل‌گران در هم ریخته و به چالش کشیده است. در شرایط فعلی، وضعیت آمریکا به گفته نویسنده کتاب *پایان عصر آمریکا* این گونه است که:

انقلاب ایران از چند جنبه معضل مهم در حیات سیاسی آمریکا به حساب می‌آید. خصوصاً وقوع انقلاب ضد آمریکایی ایران در قلب خاورمیانه و در کانون حوزه حساس خلیج فارس، تمرکز و اقتدار آمریکا را از بین برده و به یک نقطه تهدید برای این کشور تبدیل شده است. (کویچال، ۱۳۸۳: ۸۷)

چراکه آمریکا در دو هدف مهم خود، یعنی ۱. دسترسی بلند مدت به نفت و دیگر منابع انرژی و کنترل قیمت نفت و صادرات و تثبیت برتری خود بر جهان ۲. زمینه‌سازی برای تداوم حضور اسرائیل در منطقه؛ در نتیجه پیروزی ایران دچار چالش جدی شده است. در مقابل، ایران توانسته عامل وحدت، الهام‌بخش ایستادگی مسلمانان در منطقه و مبارزه علیه اسرائیل باشد.

۵. ارتقابخشی جایگاه شیعه از حاشیه به متن

بی‌تردید، سیره عملی اهل بیت نمایانگر لزوم توجه مسلمانان به وحدت و همگرایی برای حفظ کیان اسلام است و پیروزی انقلاب اسلامی موجب گرایش و توجه به قابلیت‌ها و اندیشه شیعیان و الگوهای عملی آن، یعنی اهل بیت شده است. دکتر کلیم صدیقی اندیشمند پاکستانی اهل سنت می‌گوید:

اکنون عقربه قطب‌نمای سیاسی اسلام دائماً ایران را نشان می‌دهد. هر مسلمان زنده‌ای در هر کجای این جهان که باشد مجبور است موضع خود را نسبت به انقلاب اسلامی پیاده نماید. هیچ بخشی از امت اسلام در خارج از طیف نفوذ انقلاب اسلامی و حکومت اسلامی قرار ندارد. اکنون ایران به صورت آهن‌ربای افکار سیاسی و جهان‌بینی تمامی مسلمانان قلمداد می‌گردد. (صدیقی، ۱۳۷۹: ۸۶)

تا قبل از انقلاب، در جهان اسلام تنها به جوامع اهل سنت توجه و به طور کلی نسبت به جهان شیعه بی‌توجهی می‌شد و از مطالعه و شناخت روی آنها غفلت می‌کردند. (محمدی، ۱۳۹۰: ۳۰) اما در نظر فولر:

امروزه ایران نه یگانه مرکز مذهبی تشیع، که صرفاً مهم‌ترین مرکز آن است ... دیدگاه‌های خمینی ندای وحدت‌بخشی برای شیعیان بود ... و افراد علاقمند به سیاست را تحت تأثیر قرار داده، تا الگوی عمل آنان قرار گیرد ... ایران در نظر غیر شیعیان و حتی عرب‌ها و مسلمانان سکولار، نمادی قدرتمند از مبارزه با امپریالیسم است. (فولر و فرانکه، ۱۳۸۴: ۱۶۳ - ۱۵۰)

۶. اثبات مردود بودن نظریه جدایی دین از سیاست

در برهه‌ای که اندیشه شرق، منادی افیون بودن دین و غرب مدعی و مروج نظریه جدایی دین از سیاست بود، یقیناً از جمله مهم‌ترین ویژگی ایران با بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های اندیشه شیعی با رهبری امام خمینی این است که پیروزی انقلاب نه تنها عملاً این پندارها را مردود شمرد بلکه پیوند دین و سیاست را احیا و کارآمدی آن را با تشکیل نظام ج.ا.ایران تبلور بخشید. اما متأسفانه تاکنون علی‌رغم تلاش مردم مسلمان در دیگر کشورها و تلاش برخی از اندیشمندان اهل سنت بر ضرورت احیای پیوند دین و سیاست، این مهم در صحنه عمل در بین کشورهای مسلمان جامه عمل به خود نگرفته است. در این موضوع حسن البنا می‌گوید: «اسلام مقوله‌ای جدا از سیاست و اجتماع نیست». (البنا، ۱۹۹۲: ۱۱۹ - ۱۱۸) حسن حنفی نیز تفکیکی بین اسلام و سیاست نمی‌بیند و سیاست و حکومت را نیز مانند بخشی از اسلام و اهداف و احکام آن می‌داند. (علیخانی، ۱۳۹۰: ۱۷ / ۴۳۵) قرضای نیز تصریح می‌کند: «اسلام بدون سیاست، اسلام نیست. اگر سیاست را از اسلام بزداییم، دین دیگری می‌شود». (القرضاوی، ۱۳۸۰: ۲۲۹) اما این اندیشه‌ها نتوانسته در راستای تشکیل حکومت‌ها نقش مؤثری را ایفا کند.

۷. ایجاد تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل

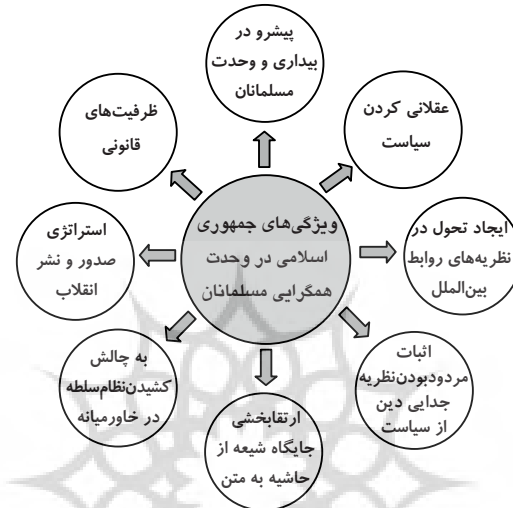
تأثیر سیاست‌های راهبردی ایران در خاورمیانه و جهان موجب بازگشت دین به عرصه روابط بین‌الملل و موجب به چالش کشیده شدن نظریه‌های روابط بین‌الملل شده است؛ چراکه اساساً این نظریه‌ها بر پایه نظریه‌ها و اندیشه سکولار، حاکمیت یافته است.

در شرایط کنونی، دیگر قدرت تبیین نظریه‌های موجود برای انقلاب اسلامی کافی نیست. به این دلیل برخی از نظریه‌ها در روابط بین‌الملل پردازش شده، یا چرخش در نظریه رخ داده است. در نگاه بعضی هم نظریه جدید تولید شده است تأثیر انقلاب صرفاً یک تأثیر مستقیم و علنی نیست بلکه ایده‌ها، آرمان‌ها و اندیشه‌های آن به صورت متغیرهای واسطه‌ای، تحولاتی را پدید آورده‌اند که نظریه‌های روابط بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده است. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۰)

۸. عقلانی کردن سیاست

از منظر امام، ساحت‌های مختلف وجود انسان، در سه سطح ۱. عقلانیت معرفتی ۲. اخلاقی ۳. ابزاری، قابل ترسیم است تا انسان با توجه به مبدأ و معاد و تأمل در وسایل نیل به مقاصد و نحوه ورود و خروج در اعمال سیاسی و اجتماعی و نحوه به کارگیری ابزار به سعادت برسد. در این سه ساحت، عقلانیت به معنای نیرویی است

که خرد انسانی را استخراج می‌کند و آن را بر تفکرات انسان حاکم قرار می‌دهد. بر اساس این دیدگاه، عقل است که انسان را به دین راهبرد می‌دهد و انسان را به سوی پیوند دین و سیاست می‌کشد؛ چراکه عقلانیت از نظر امام بر خلاف عقلانیت سکولار، تحت تصرف و تربیت شرع است و هدف و صبغه‌ای هم سو با دین دارد و دین هم پیوندی ناگسستنی با سیاست. (معینی پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۲۸) در این دیدگاه نقطه تمایز عقلانیت مورد نظر امام که پیوندی ناگسستنی میان دین و سیاست می‌بیند و عقلانیت ابزاری غرب که هیچ پیوندی میان دین و سیاست قائل نیست - لکه جدایی و افتراقاتی را بیان می‌کند - لزوم ابتناء عقل بر دین است. بر اساس آنچه در این مجال بیان شد مهم‌ترین ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران که می‌تواند زمینه‌ساز وحدت و همگرایی مسلمانان باشد در نمودار شماره یک آمده است.

نمودار ۱: ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران در وحدت و همگرایی مسلمانان

چهار نقش (هدایتی - حمایتی) جمهوری اسلامی ایران بر وحدت و همگرایی مسلمانان
 مردم مسلمان به دلیل پیوندهای مشترک اعتقادی و فرهنگی با الهام‌گیری از عملکرد جمهوری اسلامی می‌توانند در کشورهای خود تحولاتی رو به رشد در روند وحدت و همگرایی را دنبال کنند. با توجه به ویژگی‌های نامبرده و خصوصیاتمانند: ۱. نعمت رهبری شایسته، مصمم و شجاع. ۲. مردمی مصمم و همگام با رهبری. ۳. تحقق نسبی شعار استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی. ۴. تشکیل نظام، استقرار و ثبات بعد از پیروزی به مدت بیش از سه دهه. ۵. پیشرفت‌های مختلف علمی، فرهنگی - سیاسی و نظامی، ظرفیت و زمینه‌هایی مناسب، برای پیشگامی جمهوری اسلامی ایران در راستای، هدایت و حمایت مسلمانان در جهت همگرایی در ابعاد مختلف فراهم آورده است که مهم‌ترین آن عبارتند از ۱. الگو سازی و ۲. ظرفیت‌سازی.

۱. الگوسازی

از جمله نقش‌های ایران، قابلیت و ظرفیت ارائه الگوی عملی در ابعاد سیاسی - اجتماعی برای مسلمانان است؛ چراکه به طور عینی و در واقع امر، پیروزی انقلاب اسلامی مدل جدیدی از حاکمیت و اداره جامعه در عصر کنونی را در جهان متبلور کرده است و در بسیاری از کشورهای مسلمان به دلیل سلطه بیگانگان و استبداد حاکم بر کشورهای منطقه در بیشتر کشورهای اسلامی تأثیر ایران انقلابی، غیر مستقیم بوده و ایران عمده‌تأ نقش الگو را داشته است. (اسپوزیتو، ۱۳۸۲: ۳۳۱) مهم‌ترین محورهایی که تاکنون به اذعان اندیشمندان و توده‌های مردم مسلمان جمهوری اسلامی قابلیت الگوسازی برای مسلمانان را دارا بوده عبارت است از:

اول. الگوی حکومت اسلامی

اندیشه حکومتی امام خمینی، واجد ویژگی نجات‌بخشی برای همه ملت‌های مسلمان است. بر این اساس، مخاطب امام در سخنرانی‌ها و آثار مکتوب، صرفاً مسلمانان ایران نیستند، بلکه مسلمانان در تمامی جهان و حتی ملت‌های مستضعف جهان صرف نظر از نژاد و ملیت و دین نیز مدنظر ایشان است. امام با تشکیل حکومت اسلامی توانستند زوایایی از فقه را در قالب حکومت اسلامی تبیین و تئوریزه و پیاده‌سازی کنند که تا این عصر، فرصت تبلور و تحقق پیدا نکرده بود. مضافاً بر اینکه، این اندیشه واجد ظرفیت و قابلیت برای تعمیم در مدل‌های مختلف برای مسلمانان با حفظ ارزش‌های بومی و در عین حال مبانی و اصول مشترک است. یقیناً الگوی مشترک در حکومت از جمله ظرفیت‌هایی است که می‌تواند زمینه‌های مساعدی را برای همگرایی مسلمانان فراهم آورد.

دوم. الگوی مشارکت اجتماعی - سیاسی زن مسلمان با پایبندی ارزش‌های اسلامی (حجاب)

مشارکت اجتماعی - سیاسی زن مسلمان ایرانی در مراحل شکل‌گیری، مبارزه علیه ظلم، پیروزی و دوره ثبات و سازندگی انقلاب اسلامی به اعتراف اندیشمندان و خصوصاً زنان مبارز در دیگر کشورها به عنوان یک نمونه و الگوی حضور و مشارکت سیاسی - اجتماعی الگوگیری و پذیرفته شده است. این نحوه حضور، نماد و سمبل هویت مشترک و نشانگر وحدت در باور زنان مسلمان در تمامی جهان بر وجوب پایبندی به حجاب اسلامی در عرصه مشارکت اجتماعی - سیاسی است که بی‌تردید در این عصر زنان مسلمان از زنان انقلابی ایران الگوگیری کرده‌اند.

سوم. الگوی مبارزه با استبداد و استعمارزدگی

پیروزی انقلاب ایران نه تنها مقارن با پایان دکتورین دوستونی آمریکا در منطقه خاورمیانه و پایان نقش ایران به عنوان بازوی امنیتی و ژاندارم آمریکا در خاورمیانه بود، بلکه تغییر موضع ایران از تحت سلطه و مجری سیاست‌های غرب بودن به مقابله با غرب، یک چالش جدید در مقابل سیاست‌های آمریکا است که به عنوان الگو با قابلیت تعمیم در مبارزه با استعمار و نظام سلطه، در منطقه و در جهان مطرح شده است و می‌تواند ظرفیت هم‌سویی در توان‌افزایی مسلمانان در رویارویی با دشمنان را ایجاد کند.

چهارم. الگوی نظام الهی - مردمی (مردم‌سالاری دینی)

مهم‌ترین ثمره انقلاب اسلامی، تشکیل نظام الهی - مردمی یا به دیگر تعبیر نظام مردم‌سالاری دینی بر اساس

قانون اساسی است. بر اساس اصل چهار قانون اساسی، حاکمیت اسلام بر تمامی قوانین و مقررات در ایران الزامی است. از سوی دیگر، قانون اساسی در اصل ۵۳، حاکمیت انسان بر سرنوشت اجتماعی خود را نیز طبق مبانی اسلامی مدنظر قرار داده است؛ بنابراین، در این مدل از حاکمیت اسلام، علاوه بر مبانی دین اسلام، نظر و خواست مردم هم در تحقق و تشکیل حکومت، نقش و تأثیر خواهد داشت. در واقع، تبلور حاکمیت اسلام در تحت لوای قانون برای مردم مسلمان، جامه عمل پوشاندن به خواست‌های آنهاست. به بیان دیگر، خواسته مردم مسلمان، حاکمیت و پیاده کردن اسلام است و اسلام هم برای مردم مسلمان، نقش و ارزش و جایگاه قائل است. با ابتکار امام خمینی این مدل به عنوان اندیشه مردم‌سالاری دینی قابلیت و فرصت مطرح شدن را در ایران یافته است و ایران اسلامی به عنوان یکی از مصادیق عینی آن در عرصه عمل به شمار می‌آید. با توجه به ابتناء این مدل بر دین اسلام و نه صرفاً دیدگاه شیعه و وجود ظرفیت‌هایی در مذاهب اهل سنت در موضوع حاکمیت و ارزش‌گذاری بر خواست مردم در اجرایی کردن قوانین دینی، بی‌تردید این الگوی عملی در همگرایی مسلمانان نقش بی‌بدیلی را خواهد داشت.

پنجم. الگوی بهره‌گیری از قدرت نرم اسلام

قدرت نرم، مبتنی بر ایجاد جذابیت در ارزش‌های مشترک و قدرت ایجاد علاقه به پذیرش وظیفه‌ای است که برای کمک به پیشبرد این ارزش‌ها احساس می‌شود. با این بیان، دین عامل ایجاد جذب و قدرت بسیج‌کننده برای رسیدن به ارزش‌ها است. در شرایط کنونی، با قدرت دفاعی فعلی مسلمانان ما ناگزیریم تا با استفاده از شیوه‌های مختلف، خصوصاً قدرت نرم در مقابله با تهدیدات و مخاطرات ایجاد شده تدابیری را داشته باشیم. در عرصه عملی، جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از قدرت نرم که بی‌تردید، عامل اصلی پیروزی بر کفر و شرک در صدر اسلام بوده را در غالب امروزین آن با ارزش‌ها و نمادهای اصیل اسلام احیا و مورد بهره‌برداری در مقابله همجه‌های فرهنگی قرار داده است. نکته اساسی اینکه، امروز بهره‌گیری از قدرت نرم اسلام در راستای همگرایی مسلمانان نقش قابل توجهی دارد و «برای تحقق اهداف جهانی انقلاب، می‌بایست از طریق قدرت نرم و نفوذ در دل‌های ملت‌ها و مستضعفین عالم کوشید». (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹) در این شرایط، جمهوری اسلامی به عنوان کشوری پیشگام و محور در خیزش و دولت‌سازی اسلامی در مقابل ساختارهای سکولار، فرصت مناسبی برای تقویت قدرت نرم و افزایش امنیت هستی‌شناختی خود به دست آورده است. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۱: ۲۸)

ششم. ارائه الگوی نظام ولایی

یکی از مهم‌ترین ابعاد ارزشمند بودن هر اندیشه‌ای، قدرت الگوسازی بر اساس آن است. تبیین ابعاد مختلف الگوی مفهومی حکومت ولایی توسط امام خمینی در کتاب حکومت اسلامی انجام و بر اساس این الگو، حکومت اسلامی بر محوریت ولایت فقیه با ارکان دین، عقلانیت مبتنی بر وحی و مردم در ایران تشکیل

شده است. در نگاه امام، عقلانیت مبتنی بر وحی، مهندسی ابعاد مختلف زندگی، به ویژه بعد حاکمیتی انسان را عهده‌دار می‌باشد. بر این اساس، حکومتی که در ایران بنا گذاشته شده، حکومتی بر پایه عمل به تکلیف، مبتنی بر عقلانیت مورد تأیید اسلام و بر مبنای نظر امام است. این نظام، مبتنی بر ارزش‌های دین اسلام و محوریت ولایت فقها با قابلیت ایجاد انسجام و همگرایی بین مسلمانان علی‌الخصوص مسلمانان منطقه و شیعیان است. مسلماً جمهوری اسلامی نمونه غایی و نهایی یک نظام اسلامی نیست و لزومی ندارد که همه به دنبال شبیه‌سازی از این مورد باشند و چه بسا مسلمانان بتوانند در صورت خواست و تلاش، مدل‌های دیگری در قالب جمهوری اسلامی با مبانی و اصول اسلام به منصف ظهور برسانند.

۲. ظرفیت‌سازی

یقیناً انقلاب اسلامی برای اقتدار و استمرار ثبات، نیاز به شناسایی و فعلیت‌بخشی حداکثری به ظرفیت‌های بالقوه دین اسلام و مسلمانان دارد. بنابراین، ظرفیت‌سازی بر اساس دین اسلام با دو ویژگی «جامعیت و جهان‌شمولی» در تمامی اعصار به اقتضای نیازها برای مسلمانان امکان‌پذیر و لازم است. امام خمینی و مقام معظم رهبری و مردم مسلمان ایران برای پیروزی و حفظ ارزش‌های انقلاب با مراجعه به اصول و مبانی دین اسلام و واکاوی زوایا و لایه‌های عمیق دین، مفاهیم و ارزش‌های ظرفیت‌ساز مورد نیاز خود را مبتنی بر آموزه‌های اسلام، بازشناسی و مورد بهره‌برداری قرار داده‌اند. در واقع، انقلاب ایران قبل از اینکه به شکل مدل ارائه شود و یا به هدایت تلاش‌های انقلابی بینجامد به صورت نمونه‌ای الهام‌بخش با ظرفیت‌سازی مبتنی بر جامعیت اسلام در موضوع وحدت قدم برداشته است و تلاش کرده با ایجاد ظرفیت‌هایی در قالب‌های مختلف گرایش‌های وحدت‌زا در مسلمان را ایجاد، تقویت و شتاب بخشد.

یک. ظرفیت رهبری تحول‌آفرین

در اغلب نظریه‌های انقلاب مؤثرترین عامل پیروزی، رهبری و قدرت انسجام و توان بسیج مردمی در رویارویی است. امام خمینی با تکیه بر آموزه‌های اسلامی توانست نوعی از رهبری را که در آن از قدرت اجبار و زور استفاده نمی‌شود، بلکه از عقاید مشترک افراد به عنوان عامل پیوند و تأثیرگذاری استفاده می‌شود متبلور کند. در این‌گونه رهبری با ایجاد بصیرت، نگرش افراد به جهان اطراف خود تغییر می‌یابد و انسان‌ها هدفدار و هدفمند عمل می‌کنند. امام به عنوان رهبری تحول‌آفرین با تأثیرگذاری و بصیرت‌بخشی به مسلمان، باعث ارتقاء فهم و درک مسلمانان شدند و با ایجاد یک زمینه مشترک روانی، بهره‌گیری حداکثری را از توان مسلمان در راستای وحدت انجام دادند. در شرایط کنونی، ظرفیت رهبری مسلمانان، موجب ارتقاء قدرت نفوذ اسلام گشته است. رهبری با ایجاد شرایط و هدایت مردم مسلمان خصوصاً در برهه‌های حساس، فرصت عمل در رویارویی با تهدیدات و چالش‌ها برای مسلمانان جهان را فراهم آورده است. با نگاهی واقع‌بینانه، رهبری عامل انگیزنده شدن مسلمانان بر اساس ارزش‌های اسلامی است که در رویارویی با مسائل و پیچیدگی‌ها و مشکلات، آنها را راهبری می‌کند.

دو. ظرفیت‌سازی از مفاهیم اسلامی در مبارزه

امام خمینی با ایجاد عظیم‌ترین نهضت اسلامی، توانست چرخشی در روی‌آوری جوانان و گروه‌های آزادی‌طلب و ناراضی مسلمان که با گرایش به ایدئولوژی مادی برای مبارزه وارد میدان می‌شدند به وجود آورد. بعد از پیروزی انقلاب در ایران باورمندی به ظرفیت اسلام برای مبارزات آزادی‌بخش اوج گرفت و با زنده شدن مفاهیم مانند جهاد، ایثار و مقاومت و شهادت و امکان نه گفتن به ابرقدرت‌های شرق و غرب، احیای این مفاهیم موجب گردید تا تکیه بر اسلام و قدرت مردم مبنای حرکت‌های گروه‌های مبارز مسلمان و آزادی‌خواه قرار گیرد. نتیجه اینکه امروز ما شاهد همگرایی مسلمانان در استفاده از سمبل‌های مشترک در مبارزه و ایستادگی در برابر دشمنان هستیم.

سه. ایجاد ظرفیت‌های جهانی و منطقه‌ای

تشکیل سازمان‌ها و مراکز به منظور تعاملات فکری، فرهنگی، علمی و اجتماعی - سیاسی مانند مرکز جهانی علوم اسلامی (جامعه المصطفی العالمیه)، سازمان ارتباطات اسلامی، تأسیس مجمع جهانی اهل بیت، مرکز تقریب مذاهب اسلامی، گویای این مدعاست که ایران، همواره منادی راستین اتحاد مسلمین به مفهوم اتحاد پیروان مذاهب مختلف در عین اختلافات مذهبی بوده است. نام‌گذاری هفته وحدت و تشکیل کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی ارزنده‌ترین همایش جهانی اندیشمندان مذاهب اسلامی است که تاکنون بیست‌وهشت دوره آن، در راستای استواری هر چه بیشتر بنای وحدت برگزار شده است. در این راستا، سال ۱۳۸۶ به تدبیر رهبر انقلاب، به نام اتحاد ملی و انسجام اسلامی نام گرفت که اساس حرکت جدیدی در منطقه شده است. در شهریور ۱۳۹۰ ایران نشستی را با عنوان «اجلاس بین‌المللی بیداری اسلامی» با حضور ۵۰۰ اندیشمند و متفکر خارجی از ۸۰ کشور دنیا برگزار کرد. در پایان اجلاس بر «بیانیه پایانی» توافق کردند که موضوع محوری آن تشکیل «مجمع جهانی بیداری اسلامی» بود و تهران مکان دائمی دبیرخانه مقرر گردید. شرکت کنندگان در اجلاس بر چگونگی ادامه حرکت‌های کشورهای اسلامی و ضرورت انسجام‌بخشی به آن و همگرایی مسلمانان در منطقه و جهان با محوریت ج.ا.ا تأکید کردند و با تصویب بیانیه‌ای به عنوان «سند بنیادی»، نقشه راه امت مسلمان را در دوازده بند اعلام کردند.

تحولات پیش رو در پهنه جغرافیای جهان اسلام، دبیرخانه دائمی مجمع جهانی بیداری اسلامی را بر آن داشت که در جهت تبیین نقش زن مسلمان، اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی را با بیش از ۱۳۰۰ زن فعال از ۸۵ کشور جهان تشکیل و اجلاس بین‌المللی «جوانان و بیداری اسلامی» با حضور بیش از ۱۱۰۰ میهمان از بیش از ۷۰ کشور جهان و نشست علمای جهان اسلام و بیداری اسلامی را برگزار کند.

از جمله اقدامات ضروری و مهم در این موضوع، تعیین روز قدس است. روز قدس موجب ایجاد ظرفیت نمادین برای مبارزه مسلمانان جهان علیه صهیونیسم شده است. از جمله آثار این ظرفیت‌سازی‌ها به انزوا کشیده شدن اسرائیل به عنوان دشمن مشترک شیعیان و اهل سنت است که در اجلاس بین‌المللی مجمع بیداری اسلامی، در سال ۱۳۹۰ در تهران، مبارزه علیه اسرائیل به عنوان استراتژی واحد مسلمانان مورد تصویب قرار گرفت.

چهار. ظرفیت‌سازی از دیپلماسی فرهنگی

فرهنگ به عنوان وسیله‌ای برای ادراک و مفاهمه، عاملی مهم در تبادل آراء و اندیشه‌ها به شمار می‌آید. از این روست که از جمله سیاست‌های جمهوری اسلامی این بوده است که از دیپلماسی فرهنگی به مفهوم بنیان نهادن راه دوطرفه به منظور ایجاد کانال‌هایی برای معرفی تصویر واقعی و ارزش‌های یک ملت و در عین حال تلاش برای دریافت درست تصاویر واقعی از سایر ملت‌ها و فهم‌های آن استفاده کند. (خانی، ۱۳۸۶: ۲۲۶)

قالب‌های مختلف مانند مبادلات فرهنگی - آموزشی، کنفرانس‌ها، برگزاری هفته فرهنگی و جشنواره‌های فرهنگی (فیلم - کتاب و ...) برگزاری کارگاه‌های علمی - فرهنگی از جمله فعالیت‌های ایران در موضوع وحدت مسلمانان است. با توجه به ظرفیت مشترک ایران اسلامی و دیگر مسلمانان، گسترش بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی فرهنگی، نقش مؤثری را در همگرایی و وحدت داشته است.

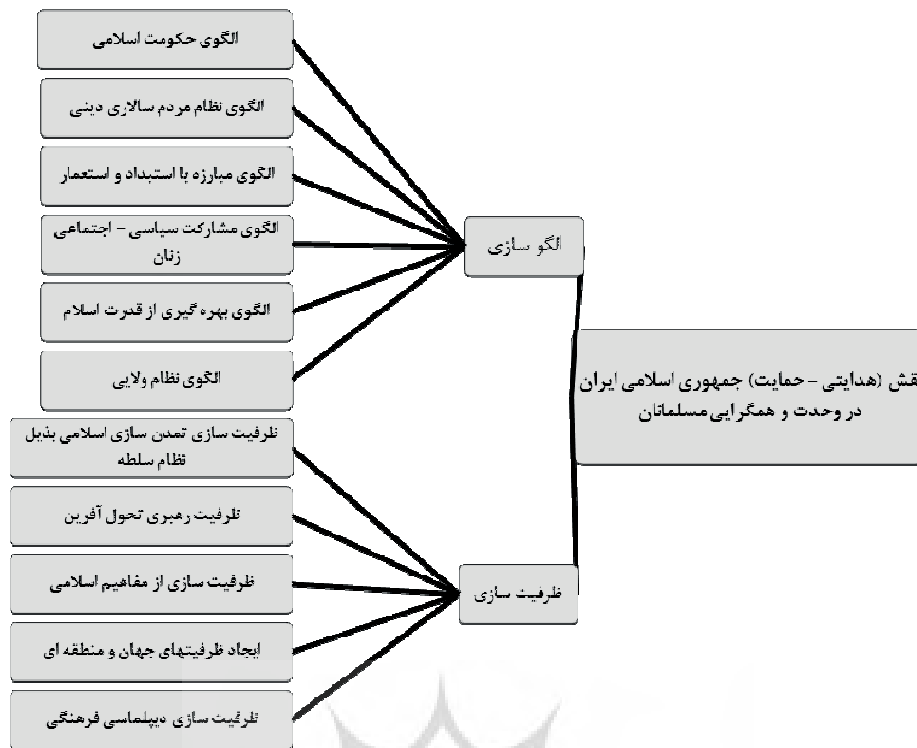
پنج. ظرفیت‌سازی تمدن‌سازی اسلامی، بدیل نظام سلطه

امروز جهان شاهد است که ایران با تلاش و بالندگی توانسته است، با وجود هژمون‌های برون‌زا و مداخله‌گر مزاحم، به تقویت موقعیت و توسعه نفوذ خود ادامه دهد و در ادامه، حوزه نفوذ منطقه‌ای خود را به حوزه جهان اسلام ارتقا بخشد.

آنچه واکنش غرب علیه ایران را برانگیخته، ظرفیت تمدن‌سازی اسلام و خیزش مجدد فرهنگ و تمدن اسلامی برگرفته از روح انقلاب اسلامی در سطح جهان است. کنت دمارانش رییس دستگاه جاسوسی فرانسه در اهمیت و قدرت ایران معترف است که «انقلاب اسلامی، مهلک‌ترین جنگ تاریخ است که دورنمای عینی پایان تمدن غربی را نشان می‌دهد». (فضلی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۱۷)

غرب امروز در حالت دفاعی است و نبرد بین تمدن روشن اسلام و تمدن منحط غرب جایگاه مرکزی تاریخ را در قرن بیست و یکم اشغال خواهد کرد و از این به بعد، اسلام نقش عمده‌ای در تعیین شکل - هندسه نوین - جهان طی سال‌های آینده خواهد داشت. مسلمانان باید یقین کنند که «نظم نوین جهانی شعاری تبلیغاتی است و طوری برنامه‌ریزی شده تا ما باور کنیم که غرب شکست‌ناپذیر است! تجارب انقلاب اسلامی و حکومت اسلامی در ایران باید با یکدیگر جمع شوند و از طریق نهضت اسلامی کانالیزه شوند». (صدیقی، ۱۳۷۵: ۱۷۴)

با توجه به مقطع مهم تاریخ کنونی جهان که با عنوان پیچ تاریخی از آن نام برده می‌شود، نظریه تمدن‌سازی اسلامی نویدبخش تحولات تمدنی خواهد بود که بنیادهای معادلات سیاسی و امنیتی موجود را در اشکال نرم و سخت با چالش‌های جدی و بی‌سابقه مواجه خواهد کرد که بی‌تردید وحدت و همگرایی مسلمین از پایه اصلی تحقق این هدف شمرده می‌شود. نمودار شماره ۲ به طور اجمال، نشانگر نقش ایران در موضوع مورد بحث است.

پنج. اهمیت راهبرد کلان وحدت و همکاری مسلمانان

اندیشمند اهل سنت، دکتر کلیم صدیقی در اهمیت وحدت و همکاری در کتاب *مسائل نهضت‌های اسلامی* می‌گوید:

مرزهای بین کشورهای اسلامی مسلمان‌نشین بی‌معنا است و باید همگام با تبدیل حکومت‌های ملت‌گرا به حکومت اسلامی، مرزها به صورت باز و آزاد درآمد و بر مسلمانان است که از سنتی که تنها حجاز را دگرگون ساخت، اکنون باید برنامه‌ای را جهت دگرگونی امتی که در سرتاسر جهان سکنی دارند، اخذ نمایند. هیچ برنامه‌ای برای تحول امت، واقع‌گرایانه و مبتنی بر قرآن و سنت حضرت محمد نخواهد بود، مگر اینکه ابتدا - مسلمانان - درصدد بیرون راندن آثار خبیث ناسیونالیسم و تمام نظام سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی از جسم امت برآیند. (صدیقی، ۱۳۷۵: ۱۲۴)

از جمله آثار همکاری و وحدت در پرتو اسلام این است که:

۱. موجب تحول اندیشه و گرایش مسلمانان، از ملت‌گرایی به امت‌گرایی می‌شود؛
۲. قدرت جذب، نقش‌آفرینی و تأثیرگذاری اسلام و مسلمانان را در جهان افزایش خواهد داد و زمینه‌سازی برای حرکت مسلمانان به سوی ایجاد تمدن جدید اسلامی برپایه دین، عقلانیت، علم و اخلاق را قابل برنامه‌ریزی و تحقق می‌کند؛

۳. مسلمانان با همگرایی و وحدت که عامل تشکیل قطب قدرتمند و منبع اقتدار جهان اسلام است قادر خواهند شد اهداف مشترک خود را از برنامه آرمان‌گرایانه به اقدام واقع‌گرایانه تبدیل کنند؛

۴. وحدت و همگرایی در مهار دشمنان و امکان مقابله با تهدیدات اقتصادی و سیاسی - فرهنگی و تمدنی تأثیر بسزایی خواهد داشت.

شش. ظرفیت‌های مشترک و زمینه‌ساز وحدت و همگرایی مسلمانان

بیش از یک و نیم میلیارد نفر در ۵۱ کشور با قریب به ۳۲ میلیون کیلومتر مربع (صفدری، ۱۳۸۹: ۳) و بیش از ۹۳٪ در خاورمیانه و شمال آفریقا مسلمانند. مسلمانان خاورمیانه از دیرباز در تاریخ جهان، نقش و تأثیرات مهمی را به دلیل موقعیت استراتژیک و ژئوپولیتیکی موجب شده‌اند. ظرفیت‌های مشترک مسلمانان که به طور مستقیم یا غیر مستقیم می‌تواند نقشی مؤثر و ظرفیت‌هایی را در وحدت و همگرایی مسلمانان ایجاد کند عبارتند از:

۱. ظرفیت‌های معنوی و اعتقادی

به رغم تفاوت‌های ظاهری مسلمانان، سرمایه‌های مشترک در بین امت اسلامی وجود دارد که ریشه در اعتقاد و فرهنگ اسلامی دارد که با توجه به اهداف و ظرفیت‌های مشترک می‌تواند عامل وحدت و همگرایی شود: ۱. قرآن و سنت پیامبر. ۲. زبان عربی به عنوان زبان قرآن. ۳. قبله و آیین‌ها و مناسک مشترک با ظرفیت‌های بی‌ظنیر مانند حج، اعیاد مشترک قربان، فطر، مبعث، نماز جمعه. ۴. تذکر قرآن به پرهیز از گرایش‌های تفرقه و قبیله‌گرایی و توصیه به وحدت. ۵. افزایش شناخت و درک متقابل و پژوهش‌های علمی و تاریخی مشترک. ۶. تلاش برای یکسان‌سازی قول و فعل منادیان وحدت. ۷. پدیدآوردن آرمان، شعارها و نمادهای وحدت‌آفرین.

۲. ظرفیت‌های انسانی و جغرافیایی

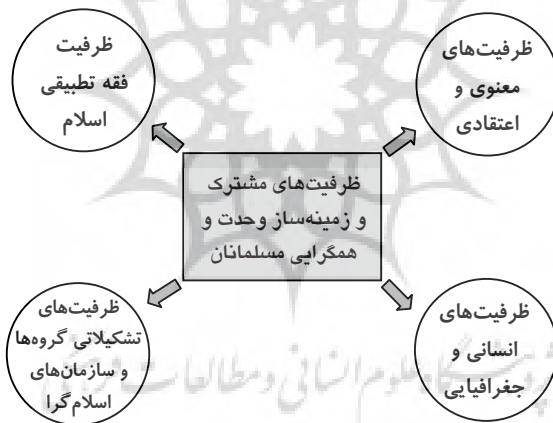
هم اکنون بیش از یک میلیارد مسلمان در ۵۱ کشور جهان، خصوصاً قاره آسیا زندگی می‌کنند. در واقع آسیا خاستگاه اصلی جغرافیای اسلام به شمار می‌رود. از لحاظ تقسیمات جغرافیایی، ۲۶ کشور در آسیا، ۲۰ کشور در آفریقا و ۴۰ کشور در اروپا قرار دارند. در ۶۴ کشور نیز مسلمانان به شکل اقلیت و اکثریت از اهل سنت می‌باشند ولی در ایران، عراق، بحرین و جمهوری آذربایجان اکثریت با شیعیان است. از نظر جغرافیایی، وجود چهار تنگه بزرگ استراتژیک دنیا در منطقه، امکان ایجاد ارتباط میان کانون‌های تجاری اروپا، هند، آسیای جنوب شرقی، خاور دور و استرالیا، دسترسی به آب‌های آزاد جهان، ذخایر غنی نفتی، یعنی ۱۰ میدان بزرگ نفتی از ۲۸ میدان نفت‌خیز ابرغول‌پیکر جهان و اندوخته‌های معدنی و موقعیت ممتاز تجاری (جان احمدی، ۱۳۸۹: ۲۵۷) و وجود ذخایر و میدان‌های بزرگ گاز و دستیابی به انرژی هسته‌ای در کشور ایران، آنها را از موقعیت ممتازی برخوردار کرده است. با عنایت به نیاز غرب به این ظرفیت‌ها، بی‌تردید اتخاذ استراتژی واحد و همگرا در چگونگی بهره‌برداری از این ظرفیت‌ها می‌تواند در ایجاد اقتدار، تأثیر بسزایی داشته باشد.

۳. ظرفیت‌های تشکیلاتی گروه‌ها و سازمان‌های اسلام‌گرا

در شرایط کنونی در تعاملات بین‌المللی مانند گذشته صرفاً دولت‌ها تأثیرگذار نیستند، بلکه کارگزاران غیردولتی، نظام حاکم را به چالش کشیده‌اند و از نقش تعیین‌کننده‌ای در روابط بین‌الملل برخوردار هستند. نتیجه پژوهش دکمچیان نشانگر این است که در واقع، سازمان‌های بنیادگرا بیشترین روابط و پیوندها را با شاخه‌ها و متحدان خود در کشورهای عرب و مسلمان اروپا و آمریکای شمالی دارند. او طبق پژوهش از ۱۷۵ گروه اسلام‌گرا نام می‌برد که در ۲۱ کشور مسلمان‌نشین، مشغول فعالیت‌های اسلام‌خواهانه هستند. البته او معتقد است که هم اکنون در جهان اسلام علاوه بر این سازمان‌های ملی در محدوده سرزمینی، سازمان‌های اسلامی فوق ملی فعالیت می‌کنند. (دکمچیان، ۱۳۷۷: ۱۳۱ - ۱۲۸)

۴. ظرفیت فقه تطبیقی اسلام

روش فقه تطبیقی از ظرفیت بالایی در حل مشکلات بین کشورهای اسلامی و روابط بین‌الملل برخوردار است. با در نظر گرفتن «فتح باب اجتهاد» و تحولات تاریخی فقه و اجتهاد و توسعه مباحث حقوقی، در فقه شیعی و مذاهب اهل سنت، لازم است تأملاتی برای یافتن وجوه مشترک آراء فقها انجام پذیرد تا با «اجتهاد جمعی» کشورها بتوانند راهگشای رفع بسیاری از مشکلات امت مسلمان در سطح حکومتی باشند. (عمید زنجانی، ۱۳۹۰: ۱۶۳) بنابراین مسلمانان برای دستیابی به اهداف مشترک لازم است با وحدت و همگرایی، پایبندی به بهره‌گیری از ظرفیت اجتهاد جمعی را مورد توجه قرار دهند.

هفت. موانع همگرایی و وحدت مسلمانان

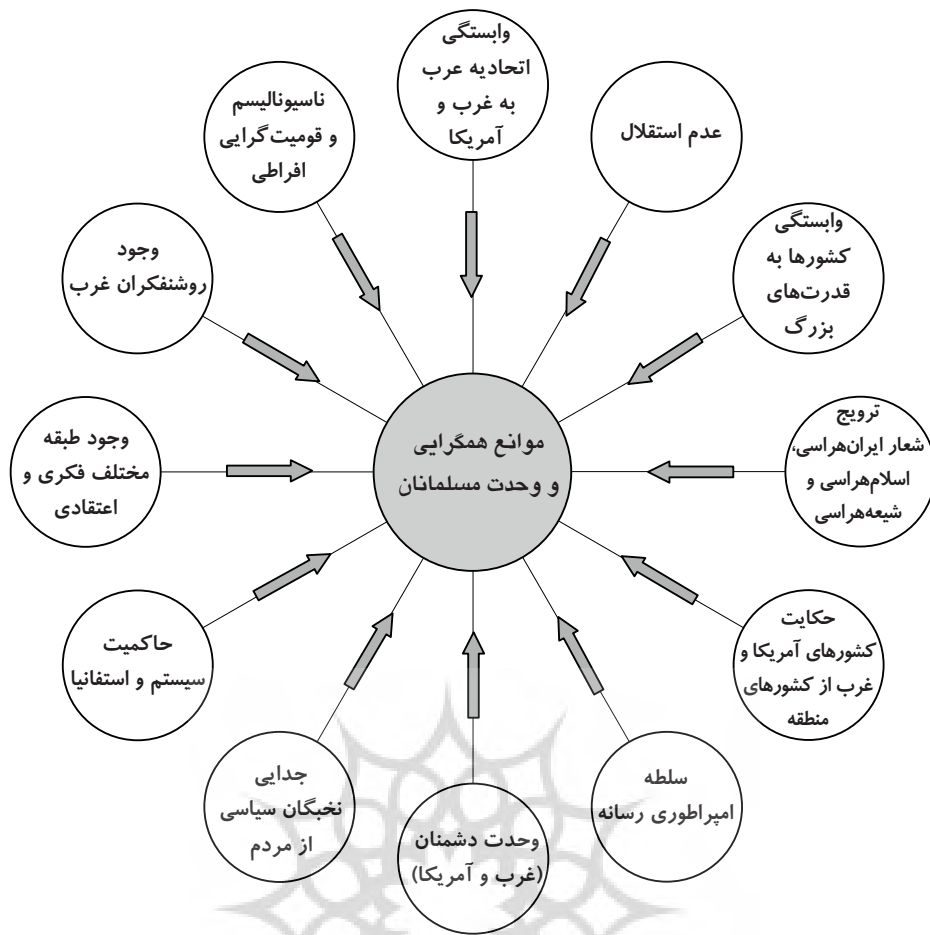
بی‌تردید، سیاست جزء جزء کردن کشورهای مسلمان بعد از جنگ جهانی دوم برای کاهش قدرت و برهم زدن وحدت کشورهای مسلمان در امپراتوری عثمانی و ایجاد اختلاف بین شیعه و سنی، عرب و عجم،

ترک و کرد بوده است. به دنبال آن، شکل‌گیری ناسیونالیسم با لعاب اسلامی و گرویدن حکومت‌ها به آن با سیاست غیر مذهبی، تأثیر نابودکننده‌ای بر امت مسلمان داشته است. علاوه بر این سیاست کلان و مؤثر، موانع متعددی برای وحدت مسلمانان وجود دارد.

از جمله مهم‌ترین موانع عبارتند از: عدم استقلال و وابستگی کشورها به قدرت‌های بزرگ و پشتیبانی کشورهای غربی از حاکمان به دلیل منافع، وجود طیف‌های مختلف فکری و اعتقادی (ناهمگونی زبان و اشتراک مذهبی) حاکمیت سیستم وستفالیای، جدایی برخی از نخبگان سیاسی از توده‌های مردم، اتحاد کشورهای غربی و آمریکا به دلیل خوف از دست نرفتن منافع و پایگاه‌ها، سلطه امپراتوری رسانه در انحراف جنبش‌ها، حمایت کشورهای قدرتمند از کشورهای هم پیمان در منطقه، ترویج شعار ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی، قدرت نرم دشمن در فضای مجازی، وجود روشنفکران غرب‌گرا، اتحادیه عرب به دلیل وابستگی به نظام سلطه و عملکرد ضد اسلامی و ناسیونالیسم و قومیت‌گرایی. با عنایت به تعدد موانع، لازم است به سؤالی محوری که با مضمون مانع اصلی، تبادر به ذهن می‌کند پاسخ داده شود و آن اینکه تحقق نشر اسلام با ماهیت جهان‌شمول با مرزبندی‌ها و نظام فعلی بین‌الملل چگونه قابل جمع است؟

در پاسخ باید گفت، میان آرمان‌ها و ضرورت‌ها باید فرق گذاشت. با توجه به واقعیت و ضرورت‌های فعلی نظام جهانی، منطق اسلام این است که اگرچه دین اسلام منطبق با فطرت انسانی است و آرمان‌های خود را نیز در این راستا بیان کرده است، اما همیشه در کنار واقعیت‌ها و مقدریت‌ها و محدودیت‌ها، جوامع و شرایط مسلمانان چگونگی تکلیف را مشخص می‌کند و با پذیرش تنوع فرهنگی، زبان، نژاد، ملیت‌ها و دیگر شاخص‌ها مانند نظام دولت - ملت پیام جهانی خود را عرضه و خود را حمایت‌گر مستضعفان تحت ظلم می‌داند. در شرایطی که مسلمانان تحت ظلم حاکمان هستند، اصل «اعتزال» به مفهوم «سیاست بی‌طرفی و عدم مداخله» یک اصل در روابط خارجی است که در شرایط فعلی در ارتباط با مسلمانان، اصل بی‌طرفی را حداقل در راهبری، حمایت، دفاع و کمک‌های انسانی به مسلمانان محدود می‌کند. (سجادی، ۱۳۸۳: ۷۹)

حمایت در اینجا صرفاً به معنای عرصه ورود در مرحله نظامی نیست بلکه حمایت‌های فکری، فرهنگی، اعتقادی، پشتیبانی و حمایتی، تبلیغاتی و دفاعی است. دلیل این‌گونه نگاه به موضوع وحدت این است که این درخواست اندیشمندان جهان اسلام است که می‌گوید: «اکنون زمان آن رسیده است تا در جهت ادغام مجدد جوامع اسلامی و از میان برداشتن مرزهای مصنوعی و حکومت‌های وابسته در جهان اسلام وارد عمل شویم». (صدیقی، ۱۳۷۵: ۱۶۴)

نتیجه

جمهوری اسلامی ایران دارای ویژگی‌هایی است که بعد از پیروزی انقلاب از سویی با به چالش کشیدن شرق و غرب در نظام بین‌المللی موجب ایجاد تزلزل در گفتمان لیبرالیسم و سوسیالیسم شده است و از سوی دیگر، منافع آنان را در کشورهای اسلامی، با نقش‌آفرینی مبتنی بر اسلام در مسیر وحدت و همگرایی مسلمانان با تکیه بر ظرفیت‌های جمهوری اسلامی مورد مخاطره قرار داده است. بر این مبناست که رهبران انقلاب اسلامی ایران با هدف، زمینه‌سازی برای شکل‌گیری امت اسلامی، راهبرد کلان وحدت دینی و همگرایی را از جمله مهم‌ترین راهبرد مسلمانان در جهان در مسیر اقتدار و نقش‌آفرینی اسلام می‌داند. بی‌شک تعارضات در آینده نه فقط بر سر خاک و تغییر جغرافیا، بلکه جنگ تمدنی خواهد بود. وحدت و همگرایی جز با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها و فرصت‌ها و پرهیز از خشونت و ایجاد تنش‌های مذهبی با تکیه

بر اصول، مبانی و ارزش‌های دین مبین اسلام حاصل نخواهد شد. بر این اساس است که ایران بعد از انقلاب، منادی و زمینه‌ساز تحقق این امر مهم و سرنوشت‌ساز براساس دیدگاه امام خمینی با بهره گرفتن از تمامی قابلیت‌ها و توان بوده است.

در این پژوهش، مهم‌ترین ویژگی‌ها و نقش هدایتی و حمایتی ایران با توجه به ظرفیت‌های (مادی و معنوی) در ایجاد وحدت و همگرایی در بین امت اسلامی مورد بررسی قرار گرفت. ولی لازمه استمرار و اثربخشی تلاش ایران در راستای وحدت همه مسلمانان در ادامه این مسیر با توجه به ظرفیت‌های مسلمانان است که در پژوهش تبیین شد. نتیجه اینکه مهم‌ترین عامل، چنگ زدن به ریسمان الهی و سنت پیامبر ﷺ به عنوان مهم‌ترین سرمایه و ظرفیت است که موجب ایجاد و استقرار وحدت و همگرایی مسلمانان خواهد گردید و ایران تاکنون توانسته نقش مؤثری را در این مهم با دوری جستن از موانع نامبرده داشته باشد.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم.
۲. اسپوزیتو، جان، ۱۳۸۳، *انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، نشر باز.
۳. استمپل، جان، دی، ۱۳۷۸، *درون انقلاب ایران*، ترجمه دکتر منوچهر شجاعی، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
۴. امام خمینی، سید روح‌الله، ۱۳۷۸، *صحیفه امام*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۵. البنا، حسن، ۱۹۹۲، *مجموعه رسائل الامام الشهيد حسن البنا*، قاهره، دارالتوزیع و النشر الاسلامیه.
۶. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله سید علی خامنه‌ای www.khamenei.ir
۷. جان احمدی، فاطمه، ۱۳۸۹، *تاریخ و فرهنگ تمدن اسلامی*، قم، نشر معارف.
۸. خانی، محمد حسین، ۱۳۸۶، «نقش فرهنگ و ابزارهای فرهنگی در طراحی و پیشبرد دیپلماسی با تأکید بر سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا» در *مجموعه مقالات همایش ارتباطات فرهنگی و سیاست خارجی رویکرد ایرانی*، تهران، سازمان ارتباطات اسلامی.
۹. دکمچیان، هریر، ۱۳۷۷، *اسلام در انقلاب جنبش‌های اسلامی معاصر در جهان عرب*، ترجمه حمید احمدی، تهران، مؤسسه کیهان.
۱۰. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و مهدی فرازی، ۱۳۹۱، *بیداری اسلامی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه *مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۲۸.
۱۱. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، ۱۳۸۹، «تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر نظریه‌های روابط بین‌الملل»، *فصلنامه*

مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۲۰.

۱۲. رضایی، عبدالعلی، ۱۳۸۶، الزامات و موانع مهندسی تمدن اسلام، تهران، فجر ولایت.
۱۳. سجادی، عبدالقیوم، ۱۳۸۳، دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۱۴. صدیقی، کلیم، ۱۳۷۵، مسایل نهضت‌های اسلامی، ترجمه هادی خسروشاهی، تهران، مؤسسه اطلاعات.
۱۵. _____، ۱۳۷۹، نهضت‌های اسلامی و انقلاب اسلامی ایران، ترجمه هادی خسروشاهی، تهران، مؤسسه اطلاعات.
۱۶. صفدری، مهدی و صغری رمضان پور، ۱۳۸۹، «بررسی تأثیر جهانی شدن بر اقتصاد کشورهای اسلامی با تأکید بر ایران» در مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان، چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام.
۱۷. علوی، نادر و همکاران، ۱۳۷۹، انقلاب اسلامی در گستره نظام بین‌المللی، تهران، عصر ظهور.
۱۸. علیخانی، علی‌اکبر، ۱۳۹۰، حسن حنفی در اندیشه سیاسی متفکران مسلمان، جلد ۱۷، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۱۹. عمیدزنجانی، عباسعلی، ۱۳۹۰، مبانی حقوق بشر در اسلام و دنیای معاصر، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد.
۲۰. فضلی‌نژاد، پیام، ۱۳۹۱، ارتش سری روشنفکران، تهران، انتشارات کیهان.
۲۱. فولر، گراهام ای و رحیم فرانکه رند، ۱۳۸۴، شیعیان عرب مسلمانان فراموش شده، ترجمه خدیجه تبریزی، تهران، شیعه شناسی.
۲۲. القرضاوی، یوسف، ۱۳۸۰، توبه، ترجمه احمد نعمتی، تهران، نشر امان.
۲۳. کچوئیان، حسین، ۱۳۹۱، انقلاب اسلامی ایران و انفتاح تاریخ، تهران، سوره مهر.
۲۴. کویچال، چارلز ای، ۱۳۸۳، پایان عصر امریکا، تهران، غرب شناسی.
۲۵. محمدی، منوچهر، ۱۳۸۵، بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲۶. _____، ۱۳۹۰، انقلاب اسلامی در بوته آزمون، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
۲۷. مطهری، مرتضی، ۱۳۸۴، نهضت‌های اخیر در انقلاب اسلامی، تهران، صدرا.
۲۸. _____، ۱۳۸۷، امامت و رهبری، تهران، صدرا.
۲۹. معینی‌پور، مسعود و رضا لک زایی، ۱۳۹۱، «ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۲۸.